

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH
2017, tom 48, s. 117–134
<https://doi.org/10.7163/SOW.48.7>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

Identyfikacja potrzeb a realny wymiar rewitalizacji wsi Dolnego Śląska

Identification of needs and the real dimension of rural revitalization in the Dolnośląskie Voivodship

Marta BICZKOWSKA • Arleta CIARCZYŃSKA

Dolnośląskie Centrum Rozwoju Lokalnego
ul. Jedności Narodowej 45b, 50-260 Wrocław
biczowska.marta@gmail.com • arleta.ciarczyńska@gmail.com

Zarys treści: Celem artykułu jest próba oceny, czy obszary wiejskie mają szanse partycypować w korzyściach wynikających z uwzględniania ich jako beneficjentów rewitalizacji zgodnie z ustawą o rewitalizacji z 9 października 2015 r. Obszar badań objął województwo dolnośląskie, które w związku z zaawansowaną procedurą uchwalania programów rewitalizacji może pochwalić się największą liczbą pozytywnie ocenionych dokumentów, tym samym stanowiąc dobry punkt wyjścia do szczegółowych analiz tego problemu. Artykuł przedstawia wyniki kwerendy 75 programów rewitalizacji oraz porównanie zawartych w nich zapisów (struktura przedsięwzięć oraz beneficjentów) ze stopniem degradacji gmin, opracowanym na podstawie wskaźnika syntetycznego.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, rewitalizacja, Dolny Śląsk.

Wprowadzenie

Słowo „rewitalizacja” pochodzi od łacińskiego *vitalis*, znaczącego tyle co witalny, życiodajny. W połączeniu z przedrostkiem „re” wskazuje na powrót do wcześniejszego stanu rzeczy, odnowę. W literaturze przedmiotu występuje wiele różnych definicji rewitalizacji, jednak wszystkie one koncentrują się na tych samych elementach – sekwencyjności realizowanych działań, celach polegających na ożywieniu gospodarczym, przestrzennym i społecznym obszarów zdegradowanych. Z. Ziobrowski (2009, s. 9) określa rewitalizację jako „skoordynowany proces, prowadzony wspólnie przez władzę samorządową, społeczność lokalną i innych uczestników, będący elementem polityki rozwoju i mający na celu przeciwdziałania degradacji przestrzeni zurbanizowanej, zjawiskom kryzysowym, pobudzenie rozwoju i zmian jakościowych, poprzez wzrost aktywności społecznej i gospodarczej, poprawę środowiska zamieszkania oraz ochronę dziedzictwa narodowego, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju”.

Pierwotnie pojęcie rewitalizacji odnosiło się do obszarów zurbanizowanych – miast oraz terenów przemysłowych, powojennych, pokolejowych, czy poportowych (Noworól 2010). Obecnie stosowane jest również w odniesieniu do wsi, co zagwarantowała ustawa o rewitalizacji z 9 października 2015 r. (Dz. U. z 2015 r., poz. 1777 z późn. zm.).

Zasadniczym celem artykułu jest próba zbadania, czy obszary wiejskie w województwie dolnośląskim mają szansę partycypować w korzyściach wynikających z uwzględniania ich jako beneficjentów rewitalizacji zgodnie ze wspomnianą ustawą. W związku z tym starano się udzielić odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy obszary wskazane w programach rewitalizacji (mające na celu wyprowadzenie danego obszaru z sytuacji kryzysowej) pokrywają się z obszarami o wysokim poziomie degradacji?
- Na jakie problemy zwrócono szczególną uwagę podczas delimitacji obszaru rewitalizacji?
- Czy działania rewitalizacyjne zawarte w programach odpowiadają zdiagnozowanym potrzebom/problemom?
- Jaką rolę w rewitalizacji pełnią interesariusze i partnerzy?
- Czy obszary wiejskie województwa dolnośląskiego faktycznie mają szansę skorzystać z rewitalizacji?

Rewitalizacja – nowy instrument rozwoju wsi

O rewitalizacji mówiono w Europie, głównie w takich krajach jak Niemcy, Francja czy Anglia, już na przełomie lat 60. i 70. XX. Dość powszechne było rozumienie rewitalizacji jako odnowy tkanki miejskiej, przede wszystkim budynków zabytkowych czy mieszkalnych. W Polsce pojęcie to zaczęło funkcjonować wśród architektów i urbanistów dopiero w połowie lat 90. (Dąbrowski 2013). Wtedy to zaczęto wdrażać w życie pierwsze działania rewitalizacyjne, choć w dosyć ograniczonej skali. Dotychczasowe procesy rewitalizacyjne odnosiły się głównie do ożywienia śródmieść miast, poprawy jakości życia i odtworzenia więzi społecznych w tzw. blokowiskach (Przygodzka 2010). Doświadczenia Europy Zachodniej pozwoliły określić możliwe rodzaje działań rewitalizacyjnych, które mają służyć ożywieniu społecznemu i gospodarczemu w najbardziej zdegradowanych przestrzeniach (Guzik 2009; Wojnarska 2011; Kazimierczak 2014).

Na intensyfikację przedsięwzięć rewitalizacyjnych wpłynął szerszy dostęp do środków Unii Europejskiej. W Polsce można wyróżnić trzy okresy wdrażania rewitalizacji, przede wszystkim w ramach polityk miejskich (Muzioł-Węclawowicz 2009):

- a) 1990–2003 – kiedy nie funkcjonował żaden wzorzec ani regulacje tego procesu, a wybrane miasta podejmowały pionierskie działania, korzystając nierzadko z pomocy ekspertów zagranicznych;
- b) 2004–2006 – kiedy tworzone pierwsze programy odnoszące się przede wszystkim do sfery materialno-technicznej, wspierane w ramach działania 3.3 (zdegradowane obszary miejskie, przemysłowe i powojenne) Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR),
- c) po 2007 roku – okres intensyfikacji rewitalizacji w oparciu o środki zewnętrzne w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych (RPO). Wdrażane działania polegały głównie na poprawie estetyki przestrzeni publicznych czy remontach, modernizacji lub adaptacji zasobów budynków mieszkalnych, zwłaszcza w kontekście poprawy ich efektywności energetycznej.

Z chwilą przyjęcia w 2015 r. ustawy o rewitalizacji nastąpiło ujednoczenie jej zasad. Najistotniejsza zmiana polegała na zapewnieniu możliwości przeprowadzania rewitalizacji

na terenach wiejskich, dając nowe narzędzie zarządzania rozwojem lokalnym (np. obok planów odnowy miejscowości, lokalnych strategii rozwoju itp.). Polska wieś dysponuje dużym potencjałem atrakcyjnych obiektów, które często mają charakter zabytkowych układów ruralistycznych czy też zespołów dworsko-parkowych, nie zawsze wpisanych do rejestru zabytków (Radeberg-Skorczyso 2009). Mogą one stanowić podstawę dla realizacji kompleksowych przedsięwzięć wyprowadzających daną miejscowość z sytuacji kryzysowej.

W literaturze podejmowane były już wcześniej próby włączenia wsi w proces rewitalizacji. A. Koźuch (2010) mówi o trzech jego aspektach: gospodarczym, przestrzennym i społecznym. W pierwszym nadrzędnym celem jest przebudowa bazy ekonomicznej w sposób uwzględniający bieżące lub kreowane atuty miejsca. Drugi oznacza wprowadzenie ładu do zagospodarowania przestrzeni oraz rozbudowę czy modernizację infrastruktury technicznej. Zmiany dokonujące się w dwóch pierwszych obszarach mają z kolei wpływać na sferę społeczną, tj. ograniczyć ubożenie społeczeństwa, przeciwdziałać wykluczeniu i patologii społecznej, zmieniać strukturę społeczną czy też aktywizować lokalne społeczności.

Powstaje pytanie, czy obowiązujące wytyczne rzeczywiście pozwalają na skuteczne prowadzenie rewitalizacji na wsiach. Ograniczanie jej do obszarów miejskich było uzasadnione wysokim poziomem ich degradacji, zwłaszcza w obrębie centralnych części, pełniących również funkcje historyczne. Śródmieścia skupiały w dużej mierze mieszkańców z niższym wykształceniem, mniejszym kapitałem kulturowym, jednocześnie biedniejszych, borykających się z uzależnieniami, często pozbawionych zatrudnienia oraz dziedziczących w kolejnych pokoleniach te problemy. Od lat 90. najbardziej przedsiębiorcze osoby zaczęły migrować na tereny podmiejskie. Dlatego też w obrębie miast łatwiej było wyznaczyć obszar charakteryzujący się faktyczną degradacją w sferze społecznej, a tym samym podjąć działania rewitalizacyjne. W przypadku terenów wiejskich analizę problemową prowadzi się najczęściej dla poszczególnych miejscowości, porównując je do ogólnej sytuacji w całej gminie.

Próby określenia charakteru i najistotniejszych elementów rewitalizacji obszarów wiejskich w literaturze przedmiotu koncentrują się wokół następujących działań (Mazurek 2010):

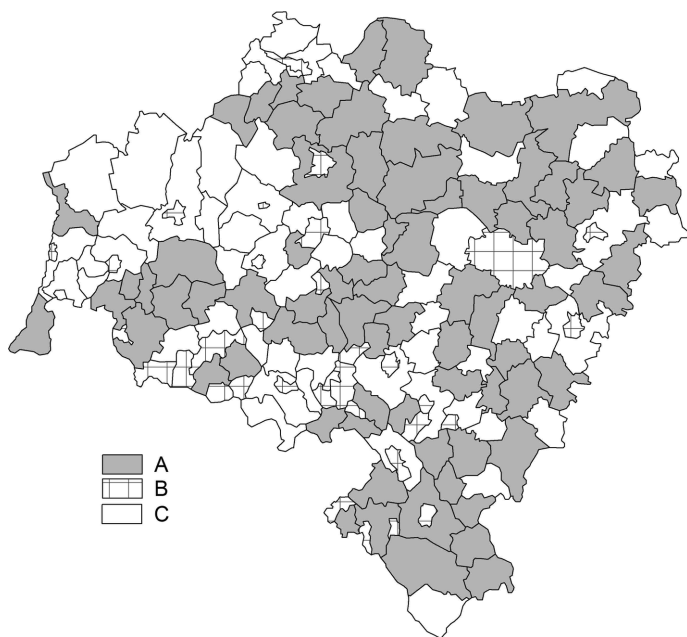
- wyłonienie grupy liderów lokalnych oraz utworzenie organizacji społecznej, niezależnej od samorządu, lecz współpracującej z nim w celu realizacji założonych przemian,
- określenie perspektyw, słabych i mocnych stron obszaru (w niektórych przypadkach obejmującego jednak nie pojedyncze miejscowości, ale wręcz grupy gmin),
- przygotowanie strategii działania,
- opracowanie planu zagospodarowania przestrzennego,
- przebudowa infrastruktury oraz rozwoju różnych, także nowych, funkcji obszaru,
- przebudowa i porządkowanie miejscowości,
- powołanie instytucji aktywizujących lokalną społeczność.

Podsumowując, celem rewitalizacji powinno być przede wszystkim przezwyciężenie kryzysu w sferze społecznej występującego na danym obszarze poprzez wykreowanie procesów służących zrównoważonemu rozwojowi. Fakt przyznania sferze społecznej tak dużego znaczenia już na etapie wyznaczania obszaru zdegradowanego i rewitalizacji powoduje, że ma ona kluczowe znaczenie w projektowanych przedsięwzięciach rewitalizacyjnych

i powinna wpływać na ich kształt oraz charakter. Działania mają zapobiegać pogłębianiu zjawiska wykluczenia społecznego i występowaniu patologii społecznych, zapobiec odpływowi osób bardziej przedsiębiorczych, przeciwdziałać degradacji i niszczeniu obiektów budowlanych oraz przestrzeni publicznych. Ponadto wspólnym mianownikiem wszystkich zasad prowadzenia działań rewitalizacyjnych jest położenie nacisku na nadawanie nowych lub przywracanie wcześniejszych funkcji zdegradowanym obiektom i przestrzeniom.

Metodologia i założenia badawcze

Za obszar badań przyjęto gminy wiejskie i miejsko-wiejskie województwa dolnośląskiego. W celu ustalenia listy badanych gmin przeprowadzono kwerendę wszystkich uchwalonych oraz zaakceptowanych przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego programów rewitalizacji. Spośród 134 gmin w badaniu uwzględniono 75 jednostek (ryc. 1) posiadających program rewitalizacji, który został pozytywnie zweryfikowany i oceniony przez Instytucję Zarządzającą Regionalnego Programu Rewitalizacji Województwa Dolnośląskiego¹.

Ryc. 1. Zasięg obszaru badań w województwie dolnośląskim. A – gminy uwzględnione w badaniu (posiadające program rewitalizacji), B – gminy miejskie, C – gminy nieuwzględnione w badaniu.

Źródło: opracowanie własne.

Research area in the Dolnośląskie Voivodship. A – communes included in the study (implementing revitalization program), B – urban communes, C – communes not included in the survey.

Source: own compilation.

¹ Na podstawie wykazu pozytywnie zweryfikowanych programów rewitalizacji opublikowanych na stronie www.rpo.dolnyslask.pl (stan na 31.05.2017).

Procedura badawcza obejmowała dwa etapy. W związku z założeniem, że rewitalizacja prowadzona powinna być na obszarach cechujących się występowaniem sytuacji kryzysowych, pierwszym krokiem była delimitacja jednostek pod kątem poziomu degradacji (wskaźnik poziomu degradacji). W tym celu przeprowadzono szczegółową analizę dokumentów na potrzeby doboru zestawu wskaźników służących wyodrębnieniu obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji. Na podstawie kwerendy programów rewitalizacji określono zestaw najczęściej wskazywanych mierników degradacji. W analizowanych programach wykorzystano w sumie 64 różne wskaźniki delimitacyjne, z czego 28 charakteryzowało sferę społeczną, 15 funkcjonalno-przestrzenną, 8 środowiskową oraz odpowiednio po 7 gospodarczą i techniczną. Drogą eliminacji, na potrzeby opracowania, uwzględniono 14 wskaźników (tab. 1), które spełniały następujące warunki:

- zmienne powinny odpowiadać wskaźnikom delimitacyjnym wskazanym w programach rewitalizacji,
- wskaźniki powinny być powszechnie dostępne w ramach ogólnodostępnej statystyki publicznej oraz powinny umożliwiać porównanie jednostek na poziomie gminy.

Źródłem danych dla utworzonej macierzy informacji była statystyka publiczna, tj. dane Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego. Za rok odniesienia przyjęto 2015².

Tabela 1. Wskaźniki wykorzystane dla określenia syntetycznej miary poziomu degradacji

Komponent	Wskaźnik
Degradacja społeczna	<ul style="list-style-type: none"> • udział osób w wieku poprodukcyjnym (%) • udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (%) • udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej (%) • udział mieszkań z zaległościami w opłatach za mieszkanie w zasobach gminnych (%) • frekwencja w wyborach samorządowych 2014 (%) • fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1000 mieszkańców • wynik sprawdzianu po VI klasie (%) • czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności
Degradacja gospodarczo-infrastrukturalna	<ul style="list-style-type: none"> • osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności • stosunek podmiotów gospodarczych wyrejestrowanych do zarejestrowanych • udział mieszkań posiadających ogrzewanie centralne (%) • budynki mieszkalne podłączone do kanalizacji w% ogółu budynków mieszkalnych • udział parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej w powierzchni ogółem (%) • liczba dzieci w wieku 3–5 lat przypadające na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego

Źródło: opracowanie własne.

Przyjęte zmienne poddano standaryzacji, co pozwoliło na zachowanie ich porównywalności i ujęcie w postaci ujednoczonego wskaźnika syntetycznego. Podstawą do wydzielenia klas (dokonano podziału zbioru jednostek na 5 klas) były przedziały wartości miernika wyznaczone na podstawie średniej arytmetycznej i odchylenia standardowego (Kaczmarek i Parysek 1977). Pozwoliło to na przypisanie każdej jednostce przestrzennej odpowiedniego, w zależności od średniej, poziomu degradacji, tj. bardzo niskiego (poniżej -0,45 δ), niskiego (od -0,45 δ do -0,15 δ), przeciętnego (od -0,15 δ do +0,15 δ), wysokiego (od +0,15 δ do +0,45 δ) oraz bardzo wysokiego (powyżej +0,45 δ) poziomu zjawiska. Tym samym możliwe było wskazanie obszarów wymagających szczególnej interwencji w ramach działań rewitalizacyjnych.

² Przyjęcie roku 2015 za bazywy zapewniło dostępność do porównywanych danych dla wszystkich analizowanych jednostek przestrzennych w województwie dolnośląskim.

W kolejnym etapie dokonano szczegółowej analizy przedsięwzięć rewitalizacyjnych pod względem ich zakresu rzeczowego, struktury interesariuszy oraz struktury zaplanowanych wydatków. Pozwoliło to na określenie zależności pomiędzy planowanymi zadaniami a wskaźnikiem poziomu degradacji poszczególnych jednostek.

Rewitalizacja po 2014 roku – podstawowe założenia

Zgodnie z ustawą o rewitalizacji z 9 października 2015 r. „rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji”. Określenie obszaru zdegradowanego w gminie jest możliwe, gdy spełnia on warunek występowania kumulacji negatywnych zjawisk społecznych (takich jak: wysoki poziom bezrobocia, ubóstwo, przestępczość, niski poziom edukacji czy niedostateczne uczestnictwo w życiu publicznym i kulturalnym). Musi im jednak towarzyszyć występowanie problemów przynajmniej w jednej z pozostałych sfer (Wytyczne... 2016):

- gospodarczej, np. niski poziom przedsiębiorczości, słaba kondycja lokalnych przedsiębiorstw;
- przestrzenno-funkcjonalnej, np. niewystarczające wyposażenie w infrastrukturę techniczną i społeczną, brak dostępu do podstawowych usług lub ich niska jakość, niedostosowanie rozwiązań urbanistycznych do zmieniających się funkcji obszaru, niski poziom obsługi komunikacyjnej, deficyt lub niska jakość terenów publicznych;
- środowiskowej, np. przekroczenie standardów jakości środowiska, obecność odpadów stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia, ludzi bądź stanu środowiska;
- technicznej, np. degradacja stanu technicznego obiektów budowlanych, w tym mieszkaniowych, brak rozwiązań technicznych umożliwiających efektywne korzystanie z obiektów budowlanych, m.in. w zakresie energooszczędności i ochrony środowiska).

Opis poszczególnych zjawisk powinien opierać się na wskaźnikach powszechnie stosowanych w statystyce publicznej, mierzalnych i porównywalnych. Stwierdzenie, które części danej gminy mają charakter zdegradowanych, następuje po porównaniu wartości wskaźnika dla danej jednostki przestrzennej ze średnią dla gminy. Ustawa nie narzuca sposobu obliczania wskaźników ani wyznaczania jednostek przestrzennych, które są analizowane. Obszar objęty procesem rewitalizacji nie może być zamieszkiwany przez więcej niż 30% mieszkańców gminy i nie może obejmować więcej niż 20% jej powierzchni. Takie podejście pozwala każdej gminie skierować pomoc do sołectw i miejscowości najbardziej potrzebujących wsparcia.

Zasadniczo wyróżnia się dwa sposoby inicjowania rewitalizacji – oddolny i odgórny. Pierwszy oznacza sytuację, w której gminy samodzielnie tworzą kryteria wyznaczania obszarów zdegradowanych i dokonują ich wyboru. W tym wypadku proces rewitalizacji może być zdecentralizowany i daje możliwość włączenia się i wypowiedzenia mieszkańcom. Drugi sposób przyznaje nadrzędną rolę strategii rozwoju i planowi zagospodarowania przestrzennego województwa, w których wskazuje się obszary objęte kryzysem. Może

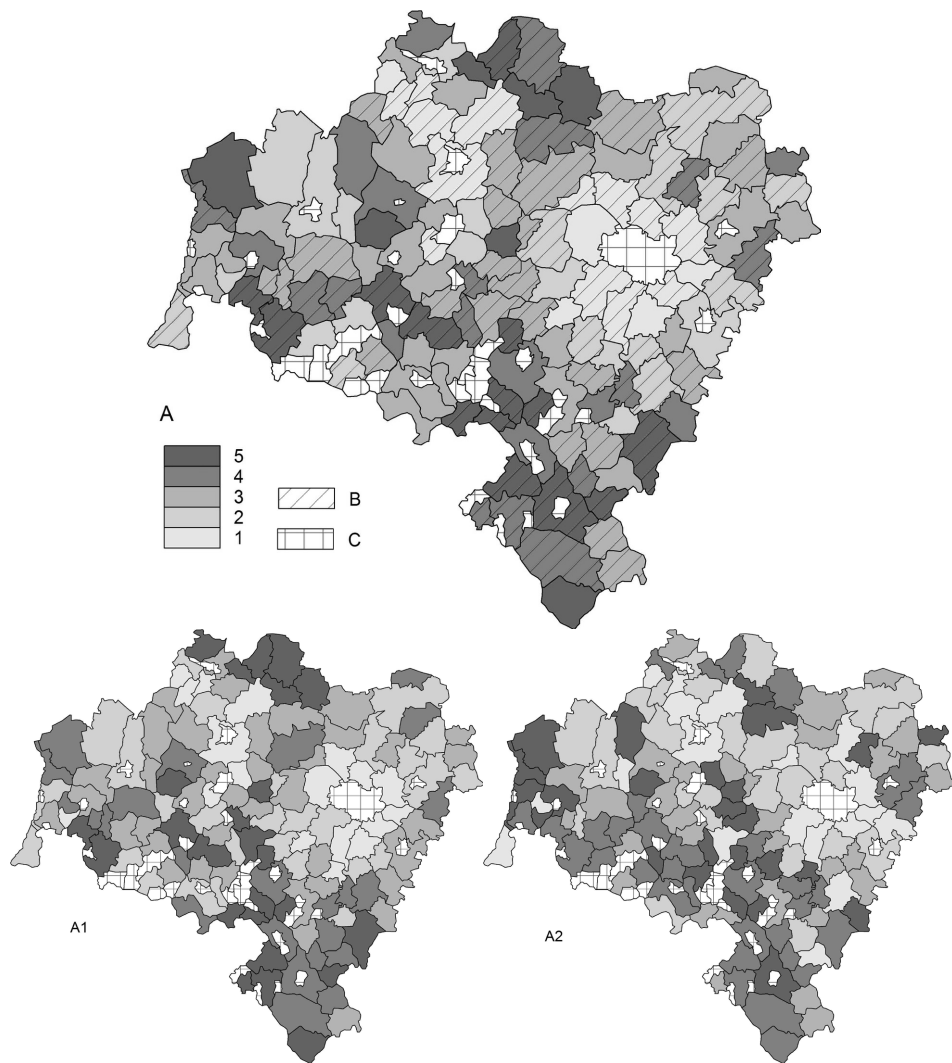
się on wiązać z większym upolitycznieniem (wynikającym z siły wpływu poszczególnych władz gminnych) i arbitralnością podejmowanych decyzji (Noworól i in. 2010).

Proces rewitalizacji prowadzony jest przez interesariuszy na podstawie programu rewitalizacji. Ustawa zawiera katalog interesariuszy, którymi są: mieszkańcy, właściciele bądź zarządcy nieruchomości, osoby lub podmioty prowadzące bądź zamierzające prowadzić działalność społeczną/gospodarczą, jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, organy władzy publicznej oraz podmioty realizujące uprawnienia Skarbu Państwa. Oznacza to, że programy rewitalizacji nie powinny zawierać tylko przedsięwzięć realizowanych przez gminy bądź inne podmioty publiczne. Kryterium wprowadzenia danego działania do programu powinno dotyczyć możliwości rozwiązania zdiagnozowanych problemów. Ma to zapewnić większe usystematyzowanie i spójność całego procesu rewitalizacji. Pozostaje jednak pytanie, w jakim stopniu założenie to rzeczywiście zostaje osiągnięte przy obecnie funkcjonujących wytycznych. Sposób „ułożenia” projektów rewitalizacyjnych jest w dużej mierze przypadkowy lub narzucony, nie ma natomiast odzwierciedlenia w hierarchii ważności czy kolejności niezbędnej do zachowania pewnej logiki działania. Lista podstawowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych teoretycznie powinna zawierać te zadania, których wdrożenie jest niezbędne do osiągnięcia celów rewitalizacji. Jednak często ich zawartość określają wytyczne urzędów marszałkowskich (co częściowo nadaje odgórnego charakteru procesowi rewitalizacji) co do rodzaju zadania i wskazujące konkretne działania w Regionalnym Programie Operacyjnym. Stwierdzenie, czy zadania te faktycznie przełożą się na rozwiązanie problemów społecznych, będzie możliwe dopiero na etapie ich realizacji i ewaluacji programów.

Kumulacja zjawisk kryzysowych w województwie dolnośląskim

Województwo dolnośląskie charakteryzuje się znacznymi różnicami w poziomie rozwoju, a co za tym idzie różnicami w natężeniu i charakterze sytuacji kryzysowych. Przeprowadzone badanie, w oparciu o wskaźnik syntetyczny poziomu degradacji, pozwoliło wskazać gminy wymagające podjęcia szczególnych działań naprawczych w rozumieniu ustawy o rewitalizacji. Najwięcej gmin zakwalifikowanych zostało do jednostek o przeciętnym poziomie degradacji (od -0,15δ do +0,15δ). Koncentracja gmin o najwyższym odchyleniu wartości wskaźnika względem średniej zlokalizowana jest w Kotlinie Kłodzkiej, w okolicach Wałbrzycha, w południowo-zachodniej części województwa, a także w gminach północnej części województwa w pasie pomiędzy aglomeracją wrocławską a LGOM-em. Najniższe wartości wskaźnika degradacji charakteryzują natomiast gminy korzystające z renty położenia względem głównych ośrodków rozwoju (ryc. 2).

Szczegółowa analiza wskaźnika degradacji została przeprowadzona w podziale na jego główne składowe, tj. komponent społeczny oraz gospodarczo-infrastrukturalny (por. tab.1). Uwzględnione w badaniu gminy charakteryzowały się dużym zróżnicowaniem terytorialnym pod względem stopnia degradacji społecznej. Ocena rozkładu wskaźnika pozwoliła wyznaczyć dwa jednolite, spójne obszary: strefę wysokiego poziomu degradacji w Kotlinie Kłodzkiej oraz strefę gmin wokół Wrocławia, którą charakteryzuje najniższy poziom koncentracji sytuacji kryzysowych (ryc. 2 A1).

Ryc. 2. Koncentracja występowania problemów w gminach województwa dolnośląskiego w 2015 r. A – ogólny poziom degradacji; A1 – poziom degradacji społecznej, A2 – poziom degradacji gospodarczo-infrastrukturalnej; 1 – bardzo niski, 2 – niski, 3 – przeciętny, 4 – wysoki, 5 – bardzo wysoki; B – gminy posiadające program rewitalizacji; C – gminy miejskie.

Źródło: opracowanie własne.

Concentration of occurring problems in the communes of the Dolnośląskie Voivodship in 2015. A – Level of degradation; A1 – level of social degradation, A2 – Level of economic and infrastructural degradation; 1 – very low, 2 – low, 3 – average, 4 – high, 5 – very high, B – communes implementing revitalization program; C – urban communes.

Source: own compilation.

Wyraźny podział widoczny jest również pod względem poziomu degradacji gospodarczo-infrastrukturalnej. Gminy o zdiagnozowanych największych problemach w ramach tego komponentu położone są głównie w południowej części województwa. Swoistą oś podziału stanowi tu autostrada A4 (ryc.2 A2).

Dysproporcje przestrzenne w poziomie występowania zjawisk kryzysowych wskazują na obszary, które powinny zostać rekomendowane do rewitalizacji. Spodziewać się więc można, że programy rewitalizacji przygotowywane będą głównie w gminach o szczególnej koncentracji problemów. Przeprowadzona kwerenda takich programów nie wykazała jednak wyraźnej zależności. Zostały one opracowane zarówno w gminach charakteryzujących się najwyższymi wartościami wskaźnika degradacji, jak i gminach o relatywnie wysokim poziomie rozwoju (ryc. 2A). Na opracowanie programu decydowały się zarówno gminy wiejskie, jak i miejsko-wiejskie, co uwarunkowane było głównie dostępnością do środków finansowych w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna³.

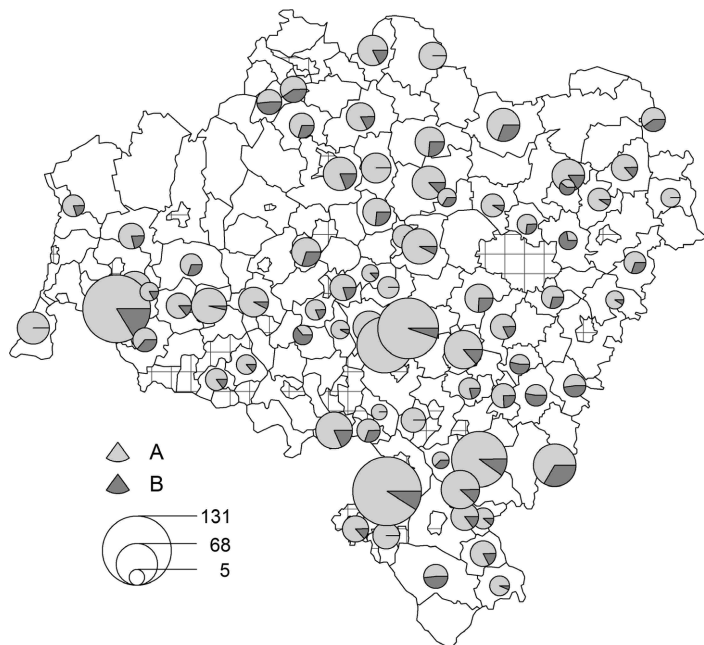
Potrzeby rewitalizacyjne

Potrzeby rewitalizacyjne w analizowanych programach przedstawione zostały w postaci listy zadań podstawowych i uzupełniających. W sumie w 74 gminach przedstawiono 2552 przedsięwzięcia wskazane jako niezbędne dla rozwiązania zdiagnozowanych sytuacji kryzysowych. Tym samym na jedną gminę przypadały średnio 34 projekty. Analiza rozkładu przestrzennego liczby projektów wskazuje na znaczne dysproporcje wewnątrzregionalne. W zdecydowanej większości gmin liczba projektów oscylowała na poziomie 20–30. Jednak w przypadku kilku gmin (Żarów, Leśna, Radków, Ząbkowickie Śląskie) przekraczała 100. Co prawda są to jednostki, które zakwalifikowano do obszarów o wysokim poziomie degradacji (ryc. 2A), ale szczegółowa analiza przedsięwzięć wskazała na przyczynę wspomnianych wyżej różnic. Autorzy poszczególnych programów rewitalizacji przyjmowali różną metodologię wyznaczania przedsięwzięć rewitalizacyjnych. W zdecydowanej większości programów działania ukierunkowane na termomodernizację budynków mieszkalnych wskazywane były jako jeden kompleksowy projekt. Natomiast część gmin uznała każde zadanie obejmujące pojedynczy obiekt/wspólnotę mieszkaniową za odrębne, co spowodowało wzrost bezwzględnej liczby zadań. Na ostateczną liczbę projektów ważny wpływ miała również skuteczność działań partycypacyjnych oraz faktyczne potrzeby rewitalizacyjne zgłaszane przez mieszkańców. Potwierdza to rozkład przestrzenny analizowanych przedsięwzięć. Jako przykład podać należy gminy położone w sąsiedztwie Lubina, Głogowa oraz południowej części strefy podmiejskiej Wrocławia. Są to obszary o najniższym poziomie degradacji (ryc. 2A), zatem można spodziewać się najmniejszej liczby przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Tymczasem na obszarze tym liczba projektów osiągała poziom około 30.

Analiza przedsięwzięć rewitalizacyjnych wskazała na zdecydowaną przewagę projektów infrastrukturalnych. Z ogółu 2552 zadań w badanych gminach 82% zostało ukierunkowane na szeroko rozumianą sferę techniczno-środowiskową. Dysproporcje te wystąpiły szczególnie w przypadku struktury zaplanowanych wydatków rewitalizacyjnych. Całkowita wartość zaproponowanych działań oszacowana została na ponad 2,5 mld zł, z czego 90% stanowiły wydatki na projekty infrastrukturalne. Analiza rozkładu przestrzennego zadań nie wykazała wyraźnej zależności od poziomu degradacji. Potrzeby infrastrukturalne wskazywane były w takim samym stopniu zarówno w gminach zakwalifikowanych do gru-

³ Gminy województwa dolnośląskiego (jak również w pozostałych województwach) mogły wziąć udział w konkursie, w wyniku którego można było uzyskać dofinansowanie działań związanych z przygotowaniem programu rewitalizacji.

py o najwyższym, jak i najniższym poziomie degradacji gospodarczo-infrastrukturalnej (ryc. 2 A2 i 3). Pewną prawidłowość dostrzec można natomiast w przypadku gmin o relatywnie niewielkiej liczbie przedsięwzięć zawartych w programie rewitalizacji. W przypadku programów zawierających kilkanaście projektów dostrzega się bardziej równomierną strukturę przedsięwzięć społecznych, tzw. „miękkich” oraz infrastrukturalnych (np. Długoleka, Bolków, Wiązów, Radwanice, Strzelin).

Ryc. 3. Struktura projektów wskazanych w programach rewitalizacji

A – projekty infrastrukturalne; B – projekty społeczne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie programów rewitalizacji.

Structure of projects identified in revitalization programs

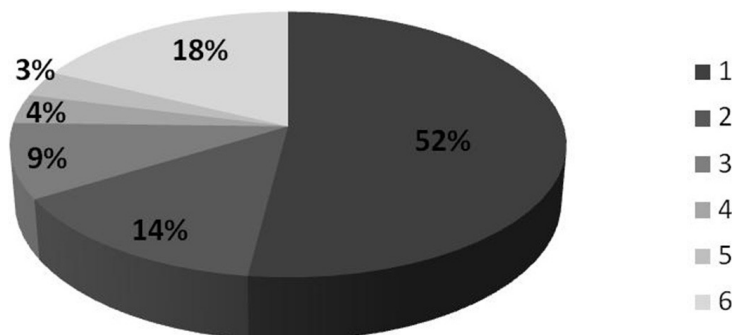
A – infrastructural projects; B – social projects.

Source: own compilation based on revitalization programs.

Szczegółowa ocena projektów rewitalizacyjnych pozwoliła precyzyjnie określić potrzeby inwestycyjne mieszkańców⁴. Wśród 2103 projektów infrastrukturalnych ponad 50% stanowiły zadania ukierunkowane na szeroko rozumianą modernizację i termomodernizację budynków mieszkalnych oraz użyteczności publicznej (ryc. 4). Zasadnicza część projektów zakwalifikowanych do tej kategorii dotyczyła poprawy estetyki (głównie w przypadku budynków wielorodzinnych) oraz zwiększenia efektywności energetycznej obiektów (głównie w przypadku budynków publicznych). Tak wysoki udział tego typu zadań podyktowany był nie tylko faktyczną potrzebą doinwestowania zaniedbanej przez lata infrastruktury,

⁴ Przyporządkowanie zadań do poszczególnych typów projektów nastąpiło na podstawie tytułu oraz opisu zakresu rzeczowego przedsięwzięcia. Część projektów miała charakter kompleksowy, tj. obejmowała elementy obejmujące różne rodzaje działań, np. remont i termomodernizację obiektu, poprawę estetyki przestrzeni publicznej oraz komponent społeczny, np. prowadzenie klubu międzypokoleniowego. Tym samym przyporządkowanie do konkretnego typu oparte zostało na dominującym elemencie opisanym w danym przedsięwzięciu.

ale również możliwością wsparcia finansowego w ramach funduszy unijnych. W Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Dolnośląskiego na lata 2014–2020 (RPO WD) zawarto zapisy promujące dodatkowymi punktami zadania termomodernizacyjne zawarte w programach rewitalizacji. Tym samym, praktycznie w każdym z analizowanych programów rewitalizacji zamieszczono działania zakwalifikowane do tej grupy działań – od jednego zadania aż do stu w gminie Leśna (ryc. 5). W części programów udział zadań z zakresu estetyki i efektywności energetycznej obiektów stanowił nawet 75% (np. gminy: Bardo, Bogatynia, Leśna, Malczyce, Olszyna, Sobótka czy Żarów).

Ryc. 4. Struktura projektów infrastrukturalnych wskazanych w programach rewitalizacji

1 – modernizacja i termomodernizacja budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej; 2 – poprawa estetyki i zagospodarowanie przestrzeni publicznych; 3 – infrastruktura kulturalna, edukacyjna i sportowa; 4 – zabezpieczenie zabytków; 5 – stworzenie infrastruktury na potrzeby aktywizacji mieszkańców i rozwoju przedsiębiorczości; 6 – inne.

Źródło: opracowanie własne na podstawie programów rewitalizacji.

Structure of infrastructural projects identified in revitalization programs

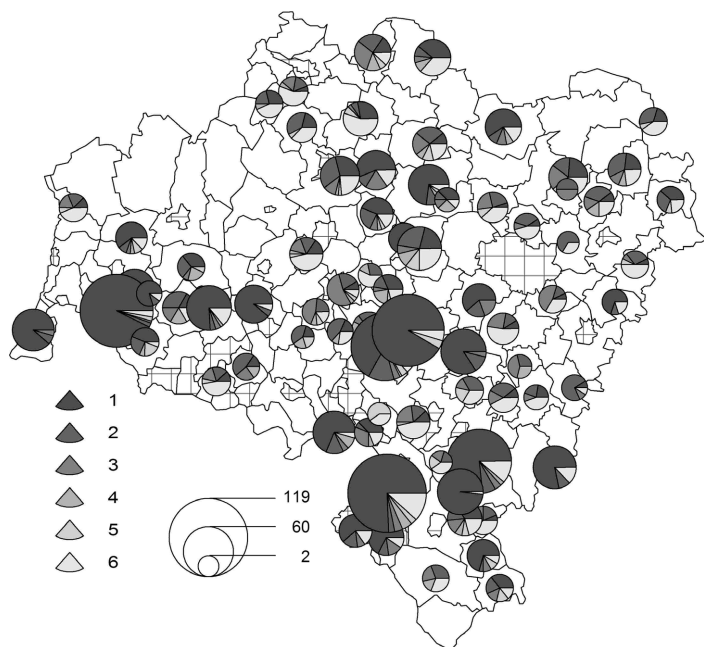
1 – modernization and thermo-modernization of residential and public buildings; 2 – improvement of aesthetics and management of public spaces; 3 – cultural, educational and sports infrastructure; 4 – protection of monuments; 5 – creation of infrastructure for the needs of citizens' activation and entrepreneurship development; 6 – other.

Source: own compilation based on revitalization programs.

Dostępność do środków finansowych w ramach RPO WD stanowiła jeden z ważniejszych czynników zamieszczenia w dokumencie projektów z zakresu poprawy estetyki i zagospodarowania przestrzeni publicznych. W analizowanych gminach stanowiły one ponad 14% wszystkich przedsięwzięć. Obejmowały głównie przywrócenie funkcji zdegradowanym terenom publicznym oraz stworzenie otwartych i atrakcyjnych miejsc dla integracji mieszkańców. Wśród gmin, w których działania te wskazane zostały jako kluczowe, wymienić należy Wiązów czy Długołękę, w których udział projektów „przestrzennych” w ogólnej liczbie działań infrastrukturalnych przekroczył 50% (ryc. 5).

Szczególnie zastanawiający jest niewielki udział projektów związanych z tworzeniem infrastruktury na potrzeby aktywizacji mieszkańców i rozwoju przedsiębiorczości (5%) oraz projektów związanych z infrastrukturą kultury, sportu i edukacji (9%). Proces rewitalizacji w rozumieniu ustawy z 9 października 2015 r. oraz Wytucznych Ministra Rozwoju z 2016 r. powinien być skoncentrowany na działaniach stricte społecznych. Tym samym, w programach rewitalizacji powinny zostać zawarte przede wszystkim przedsięwzięcia infrastrukturalne, stanowiące bazę dla realizacji projektów „miękkich”, które przyczynią się do rozwiązania problemów społecznych, np. tworzenie infrastruktury dla centrum akty-

wizacji i integracji, miejsc dla działalności podmiotów ekonomii społecznej czy budowa mieszkań socjalnych. Działania te mają jednak większe szanse powodzenia w przypadku rewitalizacji miast. Na obszarach wiejskich, ze względu na mniejszą liczbę mieszkańców, skala tego typu problemów jest mniejsza, więc zagwarantowanie uczestników dla podejmowanych działań jest bardziej utrudnione. Powoduje to zwiększenie ryzyka w realizacji poszczególnych przedsięwzięć⁵, a tym samym wpływa na mniejszą liczbę potencjalnych projektów.

Ryc. 5. Struktura projektów infrastrukturalnych wskazanych w programach rewitalizacji w gminach województwa dolnośląskiego. 1–6 – jak w ryc. 4.

Źródło: opracowanie własne na podstawie programów rewitalizacji.

Structure of infrastructural projects identified in revitalization programs in the communes of the Dolnośląskie Voivodship. 1–6 – as in fig. 4.

Source: own compilation based on revitalization programs.

Zróżnicowanie przestrzenne struktury przedsięwzięć infrastrukturalnych nawiązuje do lokalizacji jednostek o wysokim i bardzo wysokim poziomie degradacji gospodarczo-infrastrukturalnej (ryc. 2). Najwyższy udział projektów skierowanych na rozwiązanie problemów niskiej jakości stanu technicznego budynków oraz przestrzeni publicznych odnotowano w gminach położonych w pasie Sudetów i Przedgórze Sudeckiego. Historyczna zabudowa regionu w powiązaniu z kosztownością działań remontowych (często dotyczących zabytkowych obiektów) przyczyniły się do istotnych opóźnień inwestycyjnych.

⁵ Każde przedsięwzięcie zawarte na liście podstawowej programu rewitalizacji opisane jest m.in. poprzez zadeklarowane efekty, tj. wskaźniki produktu i rezultatu. Zamieszczenie przedsięwzięcia w programie oraz zgłoszenie go w konkursie o dofinansowanie w ramach funduszy unijnych obliguje wnioskodawcę do osiągnięcia zakładanych efektów. W przypadku nieosiągnięcia zadeklarowanych wskaźników, na beneficjencie ciąży ryzyko zwrotu dofinansowania.

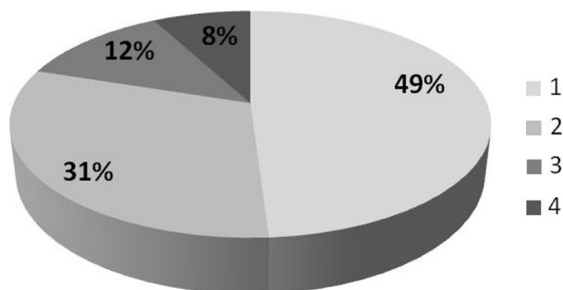
Należy podkreślić, że gminy wiejskie (oraz część wiejska gmin miejsko-wiejskich) nie miały formalnej i prawnej możliwości skorzystania ze wsparcia rewitalizacji w ramach funduszy unijnych w perspektywie finansowej 2007–2013. Ponadto w przypadku konieczności podjęcia decyzji inwestycyjnej, samorządy lokalne w pierwszej kolejności wybierały działania związane z poprawą stanu technicznego dróg czy też modernizacją lub budową infrastruktury wodno-kanalizacyjnej. Tym samym pozostałe działania były odsuwane w czasie.

Jak już wspomniano, dla rewitalizacji szczególnie ważne są projekty społeczne. W badanych gminach stanowiły one niespełna 18%. Złożoność projektów uniemożliwia ich jednoznaczne przyporządkowanie do konkretnych typów przedsięwzięć (jak to zostało opracowane dla projektów infrastrukturalnych). Szerokie spektrum zaplanowanych do realizacji działań objęło m.in. organizację festynów, konkursów, zajęć pozalekcyjnych, szkoleń, warsztatów, imprez sportowych, festiwali itp. Działania te miały na celu przede wszystkim aktywizację i integrację sąsiedzką mieszkańców obszarów wskazanych do rewitalizacji, w mniejszym stopniu zaś przeciwdziałanie bezrobociu i innym problemom społecznym. W wielu przypadkach przedsięwzięcia te zostały zamieszczone w programach rewitalizacji głównie ze względu na konieczność spełnienia wymogów komplementarności projektowej w ramach działań rewitalizacyjnych. Potwierdza to tym samym fakt, że w wielu gminach faktyczne potrzeby mieszkańców koncentrują się na rewitalizacji fizycznej utożsamianej głównie z rewaloryzacją i renowacją (Cibis i Olejko 2005; Biliński 2005).

Interesariusze rewitalizacji

Ustawa o rewitalizacji z 9 października 2015. oraz Wytoczne Ministra Rozwoju (2016) wskazują na konieczność zapewnienia komplementarności instytucjonalnej. Zakłada się, że rewitalizacja powinna być procesem realizowanym przez różnych interesariuszy, co ma przyczynić się do zwiększenia efektywności działań naprawczych. Specyfikę sytuacji lokalnej na obszarach rewitalizowanych i konieczność tworzenia mechanizmów sprzyjających szerokiej partycypacji społecznej w rewitalizacji podkreśla K. Skalski (1996). Niemniej jednak – jak wynika z przeprowadzonych badań – impuls do działań rewitalizacyjnych (np. poprzez zainicjowanie prac nad programem) generowany jest przede wszystkim przez władze jednostki samorządowej. Wyniki kwerendy programów rewitalizacji wskazały, że to na samorządach lokalnych spoczywa największy ciężar realizacji założonych celów. Jednostki gminne stanowią prawie 50% wszystkich wnioskodawców, a tym samym interesariuszy rewitalizacji (ryc. 6). Przestrzenne zróżnicowanie gmin pod względem struktury beneficjentów wskazuje na znaczne dysproporcje (ryc. 7). Udział JST wśród wszystkich wnioskodawców stanowi od 4% (Bardo) do 100% (Brzeg Dolny, Łagiewniki, Mirsk, Mściwojów, Paszowice Pieszyce, Przemków, Rudna, Wądroże Wielkie).

Oceniając strukturę wnioskodawców, nie można pominąć pozostałych jednostek publicznych, do których zakwalifikowano ośrodki kultury, ośrodki sportu i rekreacji, szkoły i inne. Część z nich stanowi jednostki organizacyjne gminy. Niemniej jednak są to podmioty podejmujące autonomiczne decyzje, prowadzące odrębną politykę finansową, co pozwoliło im na indywidualne zgłaszanie przedsięwzięć. Wśród analizowanych zadań rewitalizacyjnych odnotowano również projekty partnerskie oparte na współpracy JST z własną jednostką organizacyjną, rzadziej z organizacją pozarządową.

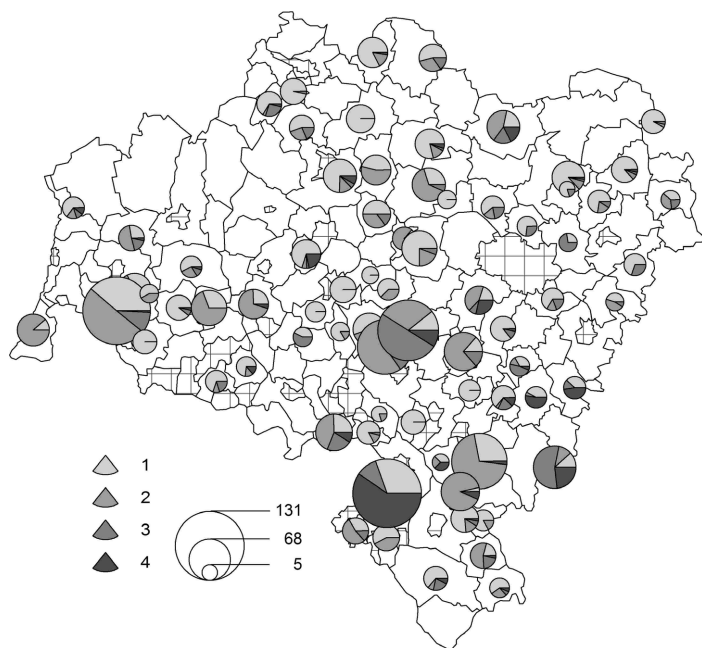

Ryc. 6. Ogólna struktura wnioskodawców/beneficjentów rewitalizacji. 1 – jednostki samorządowe; 2 – mieszkańcy, przedsiębiorcy; 3 – jednostki publiczne; 4 – organizacje pozarządowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie programów rewitalizacji.

General structure of applicants/beneficiaries of revitalization. 1 – self-government units; 2 – residents, entrepreneurs; 3 – public units; 4 – non-governmental organizations.

Source: own compilation based on revitalization programs.

Ryc. 7. Struktura wnioskodawców/beneficjentów rewitalizacji wg gmin województwa dolnośląskiego 1-4 – jak w ryc. 6.

Źródło: opracowanie własne na podstawie programów rewitalizacji.

Structure of applicants/beneficiaries of revitalization in the communes of the Dolnośląskie Voivodship 1-4 – as in fig. 6.

Source: own compilation based on revitalization programs.

Relatywnie wysoki udział (31%) stanowią interesariusze reprezentujący sektor prywatny. Do grupy tej zakwalifikowano mieszkańców oraz przedsiębiorców. Szczegółowa analiza projektów wskazała na zdecydowaną przewagę mieszkańców jako beneficjentów przedsięwzięć. Są to w zasadniczej większości projekty związane z poprawą estetyki i termomodernizacją wielorodzinnych budynków mieszkalnych wraz z zagospodarowaniem

towarzyszącej im przestrzeni publicznej. Tym samym największy poziom partycypacji mieszkańców w realizacji projektów odnotowano w gminach o największej liczbie przedsięwzięć polegających na remontach budynków (ryc. 7).

Najmniejszy udział beneficjentów odnotowano wśród organizacji pozarządowych (NGO). Tzw. trzeci sektor stanowi 8% wszystkich interesariuszy rewitalizacji. Grupa ta odpowiada przede wszystkim za projekty „miękkie”. Uczestnictwo NGO w pracach nad programami rewitalizacji pozwoliło wskazać grupy społeczne wymagające szczególnego wsparcia, a co za tym idzie, właściwie dostosować projekty do potrzeb ich odbiorców. W odróżnieniu od poprzednich grup interesariuszy, w przypadku organizacji pozarządowych, odnotowano większe dysproporcje przestrzenne (ryc. 7). Na 74 analizowanych programów rewitalizacji, w 40 nie wystąpiło żadne przedsięwzięcie rewitalizacyjne zaproponowane przez organizację pozarządową. Oznacza to, że ponad 200 projektów realizowanych będzie w pozostałych 34 gminach. Wyróżnić tu można gminy Wiązów, Strzelin czy Radków, w których projekty realizowane przez NGO stanowią około połowę wszystkich przedsięwzięć.

Podsumowanie

Wyznaczając ramy rewitalizacji, ustawodawca zakładał, że będzie to proces odpowiadający na zdiagnozowane problemy danego obszaru. Tymczasem na podstawie przeprowadzonej analizy nie można jednoznacznie wskazać, że programy rewitalizacji w województwie dolnośląskim odpowiadają dysproporcjom przestrzennym w poziomie występowania sytuacji kryzysowych. Przede wszystkim, decyzja o przystąpieniu do prac nad programem w większym stopniu zależy od „sprawności” samorządu niż od obecności problemów na danym terenie. Ponadto należy pamiętać, że zasięg działań rewitalizacyjnych jest ograniczony przestrzennie. Tym samym delimitacja prowadzona na potrzeby programu prowadzi do wyznaczenia jedynie fragmentu gminy ograniczającego się do wybranych miejscowości. Szczególny przypadek stanowią gminy wiejsko-miejskie. Spośród 47 gmin miejsko-wiejskich posiadających program w 55% do rewitalizacji wskazano ośrodek miejski. Dlatego też działania naprawcze stanowią odpowiedź na problemy, które są szczególnie istotne z punktu widzenia mieszkańców danej miejscowości, a nie na problemy wyróżniające gminę w szerszym otoczeniu społeczno-gospodarczym.

Szczegółowa analiza programów rewitalizacji oraz obserwacje autorów niniejszego artykułu pozwoliły wysunąć wniosek, że nie wszystkie faktyczne potrzeby rewitalizacyjne zgłaszane przez mieszkańców w ramach działań partycypacyjnych znalazły swoje przełożenie w programach rewitalizacji. Jest to efekt nakładania się dwóch elementów:

- Potrzeby mieszkańców wykraczają poza katalog działań zgodnych z wytycznymi opracowanymi przez urząd marszałkowski. Związane są one głównie z wyrównaniem dostępu do infrastruktury podstawowej (np. drogi) czy poprawą stanu technicznego budynków. Warto podkreślić, że w województwie dolnośląskim katalog przedsięwzięć ograniczony został do inwestycji wpisujących się w konkretny zakres zadań dopuszczalny do realizacji w ramach poddziałania 6.3. („Rewitalizacja zdegradowanych obszarów”) RPO WD 2014–2020⁶. Tymczasem w innych wojewódz-

⁶ W ramach wspomnianego katalogu działań dopuszczalne były wyłącznie: remont, przebudowę, rozbudowę, adaptację, wyposażenie istniejących zdegradowanych budynków, obiektów, zagospodarowanie terenów

twach kryterium wpisania na listę zadań podstawowych dotyczy tylko zapewnienia, że dane zadanie pozwoli rozwiązać zdiagnozowane problemy;

- Ustawa oraz wytyczne obligują realizatorów rewitalizacji do różnicowania źródeł finansowania. Jednakże możliwości finansowe wielu potencjalnych interesariuszy są ograniczone. Realna ocena szans na pozyskanie środków finansowych (również w ramach funduszy unijnych) sprawia, że część pomysłów ostatecznie nie zostaje uwzględniona w programie.

Badania potwierdziły ponadto, że ważną rolę w kreowaniu rewitalizacji stanowią władze samorządowe oraz jednostki organizacyjne gminy. Są to nie tylko inicjatorzy, ale również realizatorzy przedsięwzięć. Wysoki udział tej grupy interesariuszy charakteryzuje głównie gminy wiejskie. Pozostałe grupy uczestniczą przede wszystkim w procesie tworzenia programu, w mniejszym stopniu jako wykonawcy projektów. Poziom uczestnictwa (jako realizatora zadania) zależy głównie od wspomnianych wyżej ograniczeń finansowych, ale również od poziomu działań informacyjno-promocyjnych prowadzonych w gminie. Im większe zaangażowanie władz w organizację procesu partycypacji, tym większa świadomość i wiedza na temat rewitalizacji, a co za tym idzie, wyższy poziom uczestnictwa mieszkańców.

Ostatnie postawione pytanie miało na celu próbę odpowiedzi, czy obszary wiejskie województwa dolnośląskiego faktycznie mają szansę skorzystać z rewitalizacji? Mimo szczegółowej kwerendy programów w odniesieniu do wyznaczonego poziomu degradacji badanych jednostek, odpowiedź na powyższe pytanie na tak wczesnym etapie wdrażania założeń rewitalizacji jest trudna. Władze lokalne na obszarach wiejskich posiadają duże doświadczenie w realizacji projektów dzięki dostępności do funduszy unijnych w poprzedniej perspektywie finansowej. Rewitalizacja prowadzona w oparciu o ustawę i wytyczne ministerialne jest nowym narzędziem, ale jej efekty powinny być zbliżone do działań realizowanych np. w ramach odnowy wsi, czy lokalnych grup działania. Szczególną rolę w jej realizacji odgrywają władze gmin, które (jak wynika ze szczegółowej analizy projektów rewitalizacyjnych) będą głównymi wykonawcami przedsięwzięć. W opinii autorów artykułu tylko efektywne samorządy będą w stanie osiągnąć korzyści z rewitalizacji. Będzie to jednak głównie rewitalizacja fizyczna, związana z poprawą estetyki czy stanu technicznego przestrzeni publicznych i budynków. Natomiast aspekt społeczny, tak bardzo oczekiwany w ramach rewitalizacji, stanowić będzie jedynie element uzupełniający.

Literatura

Biliński T., 2005, *Renowacja budynków i modernizacja obszarów zabudowanych*, materiały konferencyjne VIII Konferencja Naukowo-Techniczna „Renowacja budynków i modernizacja obszarów zabudowanych”, Zielona Góra, 26–27.03.2015, s. 25–32.

Cibis J., Olejko W., 2005, *Rewitalizacja istniejących zasobów mieszkaniowych – aktualne potrzeby i możliwości rewitalizacji*, [w:] *Renowacja budynków i modernizacja obszarów zabudowanych*, materiały konferencyjne VIII Konferencja Naukowo-Techniczna „Renowacja budynków i modernizacja obszarów zabudowanych”, Zielona Góra, 26–27.03.2015, s. 53–66.

---

i przestrzeni w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji; remont, odnowę części wspólnych wielorodzinnych budynków mieszkalnych (na podstawie: Szczegółowy opis osi priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego 2014–2020; www.rpo.dolnyslask.pl)

- Dąbrowski A.**, 2013, *Rewitalizacja jako instrument polityki rozwoju regionalnego w wymiarze lokalnym*, [w:] S. Korenik, A. Mempel-Śnieżyk (red.), *Kryzys finansowy a programowanie rozwoju jednostek przestrzennych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 296, s. 46–55.
- Guzik R.**, 2009, *Ocena możliwości wykorzystania doświadczeń brytyjskich w warunkach polskich*, [w:] R. Guzik (red.), *Rewitalizacja miast w Wielkiej Brytanii*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków, s. 203–220.
- Kazimierzczak J.**, 2014, *Wpływ rewitalizacji terenów poprzemysłowych na organizację przestrzeni centralnej w Manchesterze, Lyonie i Łodzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, ss. 276.
- Koźuch A.**, 2010, *Rewitalizacja a zrównoważony rozwój obszarów Wiejskich*, Zarządzanie Publiczne, 1–2 (9–10), s. 77–90.
- Mazurek J.**, 2010, *Rozwój obszarów wiejskich w Polsce – przegląd koncepcji teoretycznych*, Zeszyty Naukowe Instytutu Ekonomii i Zarządzania, 14, s. 61–81.
- Muzioł-Węclawowicz A.**, 2009, *Rewitalizacja dzielnic śródmiejskich*, [w:] W. Jarczewski (red.), *Przestrzenne aspekty rewitalizacji – śródmieścia, blokowiska, tereny poprzemysłowe, pokolejowe i powojkowe*, Instytut Rozwoju Miasta, Kraków, s. 25–88.
- Noworól A., Noworól K., Hałat P., Woźniak J., Peter-Bombik K., Pietraszko-Furmanek I., Vargas Tetmajer A.**, 2010, *Regionalny kontekst krajowej polityki rewitalizacji*, [w:] Z. Ziobrowski (red.), *Założenia polityki rewitalizacji w Polsce*, t. 9, Instytut Rozwoju Miast, Kraków, s. 72–125.
- Noworól A.**, 2010, *Rewitalizacja jako wyzwanie polityki Rozwoju*, [w:] K. Skalski (red.), *O budowie metod rewitalizacji w Polsce – aspekty wybrane*, Monografie i Studia Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 29–46.
- Przygodzka R.**, 2010, *Lokalne grupy działania a procesy rewitalizacyjne na obszarach Wiejskich*, [w:] K. Skalski (red.), *O budowie metod rewitalizacji w Polsce – aspekty wybrane*, Monografie i Studia Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 109–125.
- Radeberg-Skorzysko M.**, 2009, *Problemy rewitalizacji małych miast i wsi. Przykłady z pogranicza województw zachodniopomorskiego i wielkopolskiego*, (<http://docz.pl/doc/4160983/Problemy-rewitalizacji-malych-miast-i-wsi-przyklady-z-pog...> – dostęp 20.05.2017)
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego na lata 2014–2020, Wrocław, 2015
- Skalski K.**, 1996, *Partycypacja społeczna w rewitalizacji starych dzielnic miejskich*, [w:] G. Praweńska-Skrzypek (red.), *Partycypacja obywatelska w życiu społeczności lokalnej. Stan, bariery, rekomendacje*, Fundacja Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji, Kraków.
- Ustawa o rewitalizacji z 9 października 2015 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 1023), Warszawa.
- Wojnarska A.**, 2011, *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich. Przykłady Praktyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Wytoczne programowe IZ RPO WD dotyczące zasad przygotowania lokalnych programów rewitalizacji (lub dokumentów równorzędnych) w perspektywie finansowej 2014–2020 (rpo.dolnyslask.pl/wytoczne-programowe-dotyczace-lokalnych-programow-rewitalizacji/), Wrocław, 2015.
- Wytoczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020, Minister Rozwoju, Warszawa, 2 sierpnia 2016 r., s. 6–7 (MR/H 2014–2020/20 (2)08/2016)
- Ziobrowski Z.**, 2009, *Wstęp*, [w:] W. Jarczewski (red.), *Przestrzenne aspekty rewitalizacji. Śródmieścia, blokowiska, tereny poprzemysłowe, pokolejowe i powojkowe*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków, s. 9–11

Summary

The article attempts to assess whether rural areas have a chance to participate in the benefits resulting from considering them as revitalization beneficiaries in accordance with the Revitalization Act of 9 October 2015. The research area covered the Dolnośląskie Voivodship, which due to advanced procedure of enacting revitalization programs is characterized by the highest number of positively evaluated documents, thus being a favorable commencement for detailed analysis of this issue. The article comprises results of conducted research encompassing 75 revitalization programs as well as comparison of the records contained therein (structure of projects and beneficiaries) with the extent of commune degradation, developed by the means of a synthetic index.